

УДК81'373.45:82-92:821.161.2

Супрун Л. В.

НІМЕЦЬКА МОВНА МЕНТАЛЬНІСТЬ У КОНТИНУУМІ «ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОГО ВІСТНИКА» ЛЬВІВСЬКОГО ПЕРІОДУ (1898–1906 РР.)

У статті йдеться про особливості параметризації у вісниківському дискурсі І. Франка фрагментів німецької мовної ментальності, яку розглянуто в аспекті європеїзаційного впливу на мовну ментальність читача-українофона.

Ключові слова: часопис «Літературно-Науковий Вістник», німецька мовна ментальність, сугесція, менталема.

В статье идет речь об особенностях параметризации в вестниковском дискурсе И. Франко фрагментов немецкой языковой ментальности, которая рассматривается в аспекте европеизационного влияния на языковую ментальность читателя-украинофона.

Ключевые слова: журнал «Литературно-Научный Вестник», немецкая языковая ментальность, суггестия, менталема.

This article is about the peculiarity of parametrization of German language mentality fragments in the discurs of Ivan Franko as a member of Literary scientific circular movement. The parametrization is examined in the aspects of Europe influence over Ukrainian language mentality.

Key words: Literary scientific circular, German language mentality, suggestion, mentality word.

«Літературно-Науковий Вістник» (ЛНВ) львівського періоду (1898–1906 рр.) став об'єктом аналізу у працях О. Дея, М. Возняка, І. Дорошенка, І. Басса, І. Стебуна, Є. Кирилюка, М. Нечиталюка, І. Бацули, Ю. Шаповала, С. Костя, Г. Корбич та інших науковців, які заклали основи подальшого вивчення часопису в теорії масових комунікацій. Предмет нашого дослідження – німецька мовна ментальність у вісниківському дискурсі Івана Франка. Мету статті становить з'ясування шляхів європеїзації української мовної ментальності, здійснюваної головним редактором ЛНВ за допомогою німецьких менталем.

Інтенсифікуючи перлокутивну ефективність мас-медійного дискурсу, І. Франко залучає до «Літературно-Наукового Вістника» ті мовні засоби, що в узусі ідентифікуються як носії німецької мовної ментальності.

Відома польська дослідниця Анна Вежбицька, розглянувши німецькі «культурні сценарії», підсумовує: «Характерні для Німеччини способи мовленнєвого спілкування виявляють послідовну «культурну логіку» й указують на розпізнаваний набір цінностей, що можуть бути відображені у відповідних «культурних сценаріях» такого виду:

- А. добре, якщо люди будуть знати
які речі вони повинні робити
яких речей вони не повинні робити
- В. добре, якщо хтось скаже
які речі люди повинні робити
яких речей вони не повинні робити.

...Німецькі культурні сценарії можуть бути пов'язані з цінністю «суспільної дисципліни» й «Ordnung» (що відображено в поширеній німецькій приказці Ordnung muß sein 'повинен бути порядок') [4, с. 724]. Див. також: Ordnung ist das halbe Leben 'Порядок – це половина життя'; Alles in Ordnung 'все у порядку'.

З плином часу базові концепти німецької мовної ментальності не зазнають суттєвих трансформацій, про що свідчать результати сучасних досліджень компаративно-асоціативних концептополів носіїв віддаленоспоріднених німецької та української мов. Так, К. Мізін резюмує: «...Концепт «Fleiß» був і залишається для німецької лінгвокультури одним із базових концептів, оскільки загальновідома старанність німців при виконанні будь-якої роботи залишається як ціннісний орієнтир актуальною і для німецької молоді. А серед антицінностей виокремлюється концепт «Dummheit»: тупість є найбільш негативною рисою молоді людини у Німеччині. Натомість наведений фрагмент експерименту нечітко демонструє ціннісні орієнтири української молоді, хоча серед антицінностей показовим є антиконцепт «Страх» [13, с. 275].

Ментальні особливості, значною мірою притаманні німцям, І. Франко розумів і цінував в інших людях. Вони були властиві йому самому. Згадаймо частково німецьке походження майбутнього журналіста європейського рівня («...Я русин і походжу, правдоподібно, від зукраїнчених німецьких колоністів...») [Цит. за: 7, с. 208], певні типові німецькі риси його характеру, а саме: надзвичайну працьови-

тість, точність, пунктуальність, які засвідчують спогади сучасників: «Франко був дуже працюючий. Він читав книжки, робив нотатки цілими днями, писав прозаїчні чи поетичні й наукові статті. Навіть при гостях він не покидав своєї праці й, розмовляючи з ними, безупинно працював. От цим і можна пояснити велику кількість творів, що він написав, і широкі його знання. Він з усіх українських письменників найбільше плодовитий; своєю пильністю він набував знання найважливіших чужих мов, читав майже усіх авторів в оригіналах і вивчав мови сам із словарем і граматики» [5, с. 291]; «Це було в нього звичайне: писав або читав і одночасно брав участь у балаці. Його питання, відповіді і пояснення були тоді звичайно короткі, лаконічні. Уривав він свою «другу» роботу тільки тоді, коли мав ширше щось пояснити або сконкретизувати. Взагалі треба сказати, що Франко майже ніколи не випускав олівця з рук» [14, с. 258]; «Своїх дітей батько (І. Франко. – Л. С.) завжди заохочував працювати, вчитися і всякими способами поглиблювати свої знання. Батько повторював залюбки, що не має прав той, хто не свідомий у ставленні до своїх обов'язків. Згідно з цим поглядом він особистим прикладом привчав дітей бути ретельними у своїй роботі. Терпіти не міг людей, які не додержували слова, не виконували обцянок, не приходили в умовлений час» [16, с. 461].

Показове також щодо ментальної ідентифікації захоплення Івана Франка рибальством та збиранням грибів, які вважають явищами найбільш поширеними в німецькому та інших західноєвропейських соціумах [Див.: 8, с. 43]. «Збирання грибів та рибна ловля, – пишуть Р. Горак та Я. Гнатів, – були найбільшими пристрастями Франка. ...Пристрасть до риболовлі супроводжувала Франка все життя. Вільного часу мав обмаль, а тому, коли випадала вільна хвиля, не зволікаючи, брав рибачки приладдя і їхав рибалити. Не було в радіусі 100 кілометрів навколо Львова жодного потічка, ріки чи озера, де б не побував Іван Франко. Так принаймні твердять легенди про поета, а також мешканці сіл над тими потічками, річками та озерами, хоч насправді так далеко він не був, і географія рибальства Івана Франка набагато менша, бо їздив він далеко не до кожної калабані, як комусь здавалося. Якщо у той час, коли випадала вільна хвиля, хтось приїздив до Франка у гості, щоб побачитись і поговорити з ним, він обов'язково тягнув його на риболовлю. І ніхто на світі не міг його від тієї затії відмовити, ані відірвати від ловлення риби» [6, с. 405–406].

Фактор впливу німецької культури на мовну ментальність Франка-публіциста безсумнівний. Німецькомовних часописів, у яких він був дописувачем, Б. Бендзар нараховує дев'ятнадцять [1]. Тільки в такому популярному віденському виданні, як «Die Zeit», І. Франко працював з 1895 по 1905 рр. А сукупний його німецькомовний доробок (художні твори, автобіографічні статті, переклади німецькою мовою, наукові й публіцистичні статті) складає 130 позицій [2, с. 263].

Усе це й дещо інше спонукало М. Грушевського виснувати, що «Франко був вихованцем західноєвропейської, передусім німецької культури; він володів німецькою мовою, як своєю; в німецькій літературі був у себе дома, проте ідеологію йому, як і мені, дало українське революційне народництво» [7, с. 217]. Можливо, певною мірою відчуваючи себе і «остеррайхером», австріяком [17, с. 253], Каменяр зробив болісне зізнання у вступі до своєї книжки «*Obrazki galicyjskie*»:

«Передовсім, признаюся до гріха, котрий багато патріотів вважає мені за смертельний: не люблю русинів. Супроти цієї гарячої любові, що бризкає часто для «братнього племені» із шпальт польських реакційних газет, моя сповідь може видатись дивною. А що ж робити, коли вона правдива? Я вже не в літах наївних і засліплених коханців і можу про таку делікатну матерію, як любов, говорити тверезо. І тому повторюю: не люблю русинів. Так мало серед них знайшов я справжніх характерів, а так багато дрібничковості, тісного егоїзму, дволичності й пихи, що дійсно не знаю, за що я мав би їх любити, навіть не звертаючи уваги на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони, не раз у найкращому намірі, вбивали мені під шкіру. Розуміється, знаю між русинами декілька виїмків, декілька особистостей чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян!), але ці виїмки, на жаль, тільки стверджують загальний висновок.

Признаюсь до ще більшого гріха: навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як се роблять, або вдають, що роблять, патентовані патріоти. Що в ній маю любити? Щоб любити її як географічне поняття, для сього я занадто великий ворог порожніх фраз, забагато бачив я світу, щоби твердити, що ніде нема такої гарної природи, як на Русі. Щоб любити її історію, для сього досить добре її знаю, занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі (курсив наш. – Л. С.), щоб я не мав почувати, як мало в історії Русі прикладів справжнього громадянського духу, справжньої посвяти, справжньої любові. Ні, любити сю історію дуже тяжко, бо майже на кожному кроці треба б хіба плакати над нею. Чи, може, маю любити Русь як расу – сю расу отяжілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізномірнішого сорту?» [Цит. за: 7, с. 209].

Ці грікі слова свідчать про те, що головний редактор ЛНВ не мініоризував гострих кутів української ментальності й усвідомлюючи їх, шукав можливостей ментальних зрушень. Для цього він, будучи кореспондентом авторитетних іншомовних видань, використовував пропагандивний потенціал впливовішої на міжнародній арені німецької преси. Проте й у своєму україномовному публіцистичному дискурсі вісниківський куратор широко послуговується німецькими менталемами.

Розраховуючи на дію ментальної інтерференції, І. Франко насичує вісниківський дискурс німецькими словами, крилатими висловами, цитатами німецьких письменників, філософів та критиків. «Майже кожний більш або менш відомий німецький поет, письменник чи драматург має своє місце у творчості або листуванні Франка», – зауважує Л. Рудницький [15, с. 22].

Найбільші надії в «Літературно-Науковому Вістнику» на модернізацію інформаційного простору українців І. Франко пов'язує з іменем Гете (Тут і далі цитуємо, зберігаючи мовні особливості оригіналу), пор.: *Се в літературній сутолоці люде тихі; вони стоять осторінь, нікому, так сказати, не наступают на нагнітки і не мають ворогів; се ті, про яких мовив Гете: Es bildet ein Talent sich in der Stille* (Ів. Фр., 3 ост.д.:119); *Д. Вергун висловлює їх коротше але не менше характерно в епіграфі свого журналу «Любовью и силой». От молодець! зовсім як Гетевський Erbkönig: Und folgst du nicht willig, so brauch' ich Gewalt* (Ів. Фр., Сл.н.:103); *«Німецька література для мене кінчить ся Шіллером і Гете» – говорив мені один із редакторів «Зорі»* (Ів. Фр., 3 ост.д.:54); *Як у своїй статті він мішає декадентизм (хоробливий стан суспільности а далі й штуки) з символізмом, напрямком чи звязком ідей, що по части належить до невідлучних прикмет штуки від самого початку її істнованя (Alles Künstlerische ist Symbol – сказав уже Гете)...* (Ів. Фр., П. і б.:116); *Першим взірцем такого психольогічного романа в європейській літературі були «Wahlverwandtschaften» Гете; за ними пішов довгий ряд «психольогічних» повістей та драм у всіх європейських літературах, в тім числі і в російській, яка видала навіть двох великих майстрів у тім роді – Достоевского та Толстого* (Ів. Фр., П. і б.: 118).

«Квантитативно Франко найбільш цитує Гете і Гайне, тобто тих двох поетів, які мали на нього найбільший вплив...» [15, с. 15]. Ймовірно, публіцист розраховував на те, що й у підсвідомість читача ЛНВ вони можуть здійснити певне європеїзуюче втручання. До речі, прецедентний текст Гейне: *Се був чоловік немов сотворений для перехідної доби, для заповнення ріжних люк, «zur Bevölkerung der Widniss» – як каже Гайне* (Ів. Фр., 3 ост.д.: 57).

З аналогічною метою використовується творчість Чемберлена: *Mit einem Stich ins Unmögliche – як каже Чемберлен – ось чим відріжняють ся культурні ідеали і пориви європейської цивілізації* (Ів. Фр., П.з.:9); *Я хотів би виписати тут гарні слова німецького письменника Гаустона Чемберлена про непрактичність і неутілітарність чистої науки (див. його Grundlagen des XIX Jahrhunderts, т.1), та не роблю того, аби не побільшувати об'єму статті, і відсилаю цікавих до самої книжки* (Ів. Фр., Д.пр.:77).

Інтерес І. Франка до соціалістичного руху знайшов відображення й у вісниківському дискурсі. У юнацькі роки, як відомо, майбутній Каменяр захоплювався марксизмом. З часом він осягає справжню суть марксистського вчення. Прозрів публіцист ще 1897 року (до речі, філософ М. Бердяев зрозумів те саме тільки після революції 1905 р.), а в 1904 р. у вісниківській статті «До історії соціалістичного руху» Франко здійснив ґрунтовний філософсько-світоглядний аналіз «Маніфесту комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса, показовий щодо твердження: «Ментальне суціль вкорінене у Франкові, бо ментальність – це проблема якості мислення. Мислити інакше в етичному сенсі, мислити не як українець, він не міг. Процес інтро-екстраспекції різних сил у свідомості індивіда – невластивого (тут: пасіонарного і ментального) є у І. Франка. Недарма улюбленим його висловом-приповідкою було «екстреми ся стрічають» [10, с. 87]. А, отже, не все в німецькій ментальності І. Франко вважає гідним наслідування.

Німецький інтелектуалізм, причетний до багатьох винаходів людства, спромігся й «на величню ідейну будову соціалізму, здвигнену в другій половині XIX віку головно завдяки працям двох німецьких Жидів, Карла Маркса і Фрідріха Енгельса, і покладену в основу великого масового руху в Німеччині головно заходами третього німецького Жида Фердинанда Ляссала» (Ів. Фр., Д.іст.:135). Проте, здійснивши услід за В. Черкезовим скрупульозне дослідження дискурсу маніфесту французького фур'єриста Віктора Консідерана і маніфесту К. Маркса і Ф. Енгельса, редактор ЛНВ доходить висновку, що останні «черпали не лише зміст свого маніфесту з маніфесту В. Консідерана, але навіть форму, титули розділів» (Ів. Фр., Д.іст.:141-142). Це не єдине свідчення плагіату, вчиненого класиками марксизму, Франків дискурс презентує й інші: *Та коли Енгельс в увазі до Марксової брошури «Das Elend der Philosophie» (вид. 1885, стор. 26-27) пише про закон робітницької плати: «Сей закон «нормальної» плати, яка все вагаєть ся довкола мінімум потрібного для піддержаня життя робітника та для продовженя його роду, уставлений був мною вже 1844 р. в моїх «Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie, Paris 1844», значить, Маркс уже тоді знав той закон», – то се вже не будоване на ґрунті сучасної науки, а просте присвоюванє собі відкритя, яке ще 1819 р. зробив Рікардо, тай то розвиваючи і докладніше формулюючи давніші погляди Тігро* (Ів. Фр., Д.іст.:139). Здійснені запозичення видавали за свої, а теоретичне допрацювання чужих теорій далеко не завжди було їм на користь, як-от зміни, що внесли К. Маркс і Ф. Енгельс у дискурс маніфесту Консідерана, спровокували таку програму державного соціалізму, яка *каж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що проведений справді в житє міг би стати ся великою гальмою розвою або жерелом нових революцій*» (Ів. Фр., Д.іст.:151).

Раціоналізм та індивідуалізм мовної ментальності К. Маркса й Ф. Енгельса, які прозирають із процитованих дискурсів і викладених І. Франком фактів, споріднені з рисами мовної ментальності німецького

націонал-соціалізму. Тоталітарна мова нацистської Німеччини вражає раціоналістичною спрямованістю своїх менталем [Див., наприклад, 3].

Зрозуміло, що такі особливості мовної ментальності не могли імпонувати першому міжнародно визнаному українському журналістові, який «завжди виступав як публіцист-протестант, захисник скривджених і знедолених, як переконаний демократ, трибун бездержавної невизнаної нації» [9, с. 15]. Тому у його фінальному зверненні до читачів ЛНВ домінують нотки застереження: «*Все те, що тут сказано, не має на цілі вменшити наукові заслуги та історичне значіння Маркса й Енгельса. Але для сучасних і дальших поколінь буде добре, коли буде розбита легенда про їх месіянство й непомилність, про те, що вони майже з нічого сотворили «науковий соціалізм» і дали в своїх писаннях нову обяву, нове євангеліє робучому народови всього світа. Добре буде, коли всі віруючі й невіруючі в нову релігію почнуть на її творців глядіти як на людей даного часу й оточення, що черпали свої ідеї з того оточення і переробляли їх відповідно до складу свого ума, для людей свого часу. Таке глядіне вменшить у вірних і в невірних партійну заїлість і фанатизм, улекшить порозуміння а через се й працю для досягнення великого ідеалу – соціальної справедливості на ґрунті гуманного чуття*» (Ів. Фр., Д.іст.:152).

«І. Франко особливо активно використовує прецедентні тексти в публіцистичному мовленні, – підкреслює Т. Космеда, – і, впливаючи на підсвідомість адресата через певні спогади, відчуття, асоціації, ці прецедентні тексти допомагають формувати громадську думку про явища, події, факти навколишнього світу» [11, с. 200]. На наш погляд, таким чином здійснюються також ментальні трансформації, адже іншомовні дискурси, що виконують роль прецедентних текстів, – носії певної мовної ментальності.

Особливий згусток енергії випромінюють на мовну ментальність реципієнта фольклорні ремінісценції, які Франко-журналіст залучає до вісниківського дискурсу: *Я тільки пізніше довідався, що тут було обопільне порозуміння, що бодай одна – польська – сторона поступала тут з гарно обдуманним пляном, який можна би висловити німецькою приказкою: *reim dich, oder ich friss dich* (Ів. Фр., 3 ост.д.:63); Певна річ, мужицька розмова знає також драматичну форму, короткі питання і короткі відповіді, *Schlag auf Schlag*, як каже Німець (Ів. Фр., Вел.:284); ...до холоднішого та не менше рішучого вислову Драгоманова, що з ідейного погляду для нас, себ-то для чільної верстви українського народу Шевченко – *ein überwundener Standpunkt* (Ів. Фр., Ш.л.:1); *«Die am Wege sterben»* – отсе вірна характеристика таких генерацій, що пізнали мету, рвуться до неї всею силою душі, чують її наближене, але їм не судилося дійти до неї, бо інертна сучасність занадто сильно держить їх у своїх пазурах (Ів. Фр., 3 ост.д.:119); Та, як сказано, Маркс пишучи з Енгельсом свій маніфест заявляв, хоч і не дуже виразно, що його постуляти і проєкти можливі до здійснення аж по побіді пролетаріату (такої побіді надіявся він у Франції) і то *«nach und nach»*, ступнево, і то лише в краях більше розвинутих, отже очевидно в Англії та Франції, а тільки потім у краях більше запізненних, до яких тоді належала Німеччина (*W. Cohnstädt, op. cit. 73*) (Ів. Фр., Д.іст.:138); А ось недавно др. Вергун із Відня... хіба не радив у «Галичанин» всім москвофілам *durch die Bank* підшити свої політичні плащі червоною підшивкою... (Ів. Фр., Ш.т.:112).*

Носіями національних стереотипів виступають і власні назви, що особливо значеннєво у випадку номінацій етнічних культурних реалій. Знайомлячи адресатів ЛНВ з проблематикою німецьких та австрійських періодичних видань, І. Франко вводить їх у світ іноментальних цінностей: *...Львівська громада стояла під тероризмом провінціональної публіки, що не знаючи иньшої літератури крім польсько-шляхетської або німецької сентиментальної в роді «Gartenlaube» та «Buch für alle», тільки й ждала найменшої причини, щоб звернути нумер... (Ів. Фр., 3 ост.д.:56); В тім же н-рі присвятив д. Дорошенко статтю відомому віденському виданню «Ruthenische Revue» з продовженням «Ukrainische Rundschau» (Ів. Фр., Укр.тр.:340); ...Підставу до помилки дала поява статі про Гуцулів з ілюстраціями в берлінській *Zeitschrift für Ethnologie*... (Ів. Фр., Д.пр.:179); ...Можна-б подумати, що др. Вергун справді захотів здвигнути в Відні орган... в роді колишніх Йорданових «Slavische Jahrbücher» або пізнішого «Slavisches Centralblatt», чи в кінці чеських «Slovanský Sborník» Єлінка та «Slovanský Přehled» Черного (Ів. Фр., Сл.н.:101).*

Бездоганне володіння німецькою мовою відкривало перед І. Франком широкі перспективи для застосування її семантико-стильового й виражального потенціалу з метою сугестії. Навіювання певних настанов намагався здійснити публіцист, послуговуючись німецькими номінантами, яким в українській мові не знайшлося абсолютних корелятивів через відсутність тотожної реалії в українському ментальному світі, як-от: *Лиха доля змусила нас виростати і вчитися в краю, де... панує тзв. Brotstudium, навчане для хліба, для кар'єри, навчане тісне та далеке від тої широкої гуманності, що лежить в основі західно-європейського, а подекуди навіть російського висшого шкільництва (Ів. Фр., Отв.л.:18); А дієть ся там (у Росії. – Л. С.) щось таке, чому не легко прибереш назву, чому паралелі вказує історія хіба в перших віках християнства. Ми знаємо, що безмежність самовладства доводила тодішніх римських володарів до недуги, до спеціальної форми божевілля, яку наука називає *Cäsarenwahnsinn* (Ів. Фр., П.в.:145); Сї відкриття, се матеріалістичне розуміння історії і вияснене тайни капіталістичної продукції через уставлене поняття навишки вартості (*Mehrwert*), тоб-то тої вартості, яку продукує робітник і яка лишаєть ся в руках капіталіста (Ів. Фр., Д.іст.:139); Головний винуватець виступив як судія, що авто-*

рідним голосом розділює вину між обидвома сторонами, і разом як *Beschwichtigungshofrat*, що без огляду на причини і хід спору наказує обом сторонам мовчати з огляду на народну карність (Ів. Фр., Д.пр.:68).

Отже, цивілізаційна функція «Літературно-Наукового Вістника» полягала, окрім іншого, й у долученні українського реципієнта до значного європеїзуючого потенціалу німецької мовної ментальності, проте із певними застереженнями.

Література:

1. Бендзар Б. П. Оповідання Івана Франка німецькою мовою / Б. П. Бендзар // Рад. літературознавство. – 1971. – №12. – С. 66–73.
2. Бендзар Б. Творча спадщина І. Франка німецькою мовою / Б. Бендзар // Іван Франко – майстер слова і дослідник літератури. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 263–267.
3. Бенкендорф Г. Д. Семантичні особливості концепту вождь / Führer у російській і німецькій мовах періоду панування тоталітарних режимів / Г. Д. Бенкендорф // Мовознавство. – 2004. – № 2–3. – С. 25–33.
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
5. Величко Г. Спогади про Івана Франка / Григорій Величко // Спогади про Івана Франка / [упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка ; худож. оформл. Б. Р. Пікулицького]. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 288–292.
6. Горак Р. Іван Франко / Кн. восьма. Роки страждань / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів : Видавничий центр імені Івана Франка, 2007. – 546 с.
7. Грушевський М. Апостолові праці / Михайло Грушевський // Спогади про Івана Франка / [упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка ; худож. оформл. Б. Р. Пікулицького]. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 199–220.
8. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики / П. Н. Донец. – Харьков, 2001.
9. Дорофтей О. О. Концепція польськомовної та німецькомовної публіцистики і літературної критики Івана Франка: жанрово-стильові особливості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Дорофтей Орест Олексійович. – Кіровоград, 2006. – 20 с.
10. Коваль Т. Творчість Івана Франка у контексті проблеми культурної ідентичності / Тетяна Коваль // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). – Львів : Вид-во «Світ», 1998. – С. 84–89.
11. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри / Тетяна Космеда. – Львів : Видавництво «ПАІС», 2006. – 328 с.
12. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування) / Степан Кость. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 514 с.
13. Мізін К. Національна мовна свідомість крізь призму компаративно-асоціативних концептополів: психолінгвістичний експеримент (на матеріалі німецької та української мов) / Костянтин Мізін // Наукові записки. Серія: Філологія : збірник наукових праць / Вінницьк. держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2009. – Вип. 11. – С. 271–275.
14. Остапчук Я. Із моїх споминів / Яків Остапчук // Спогади про Івана Франка / [упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка ; худож. оформл. Б. Р. Пікулицького]. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 255–266.
15. Рудницький Л. Іван Франко і німецька література / Л. Рудницький. – Мюнхен, 1974.
16. Франко Т. Мої спогади про батька / Тарас Франко // Спогади про Івана Франка / [упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка ; худож. оформл. Б. Р. Пікулицького]. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 460–465.
17. Rudnytsky L. The Image of Austria in the Works of Ivan Franko / L. Rudnytsky // Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia. – 2nd Print. – Cambridge : Harvard Univ. press, 1989. – P. 239–254.

Умовні скорочення:

- Ів. Фр., Вел – Франко І. Вел парлар гентіле / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXIII. – Книжка II. – С. 284–296.
- Ів. Фр., Д.іст. – Франко І. До історії соціалістичного руху / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXV. – Книжка III. – С. 134–152.
- Ів. Фр., Д.пр. – Франко І. Дещо про нашу пресу / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXXI. – Книжка VII. – С. 62–81; Книжка VIII. – С. 174–188.
- Ів. Фр., З ост.д. – Франко І. З остатніх десятиліть ХІХ в. / Іван Франко // ЛНВ. – 1901. – Річник IV. – Том XV. – Книжка VII. – С. 1–19; Книжка VIII. – С. 48–67; Книжка IX. – С. 112–132.
- Ів. Фр., Отв.л. – Франко І. Отвертий лист до гал. української молодіж / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка IV. – С. 11–19.
- Ів. Фр., П.в. – Франко І. Подуви весни в Росії / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка XII. – С. 141–168.
- Ів. Фр., П.з. – Франко І. По за межами можливого / Іван Франко // ЛНВ. – 1900. – Річник III. – Том XII. – Книжка X. – С. 1–9.

Ів. Фр., П. і б. – Франко І. Принципи і безпринципність / Ів. Франко // ЛНВ. – 1903. – Річник VI. – Том XXI. – Книжка III. – С. 114–119.

Ів. Фр., С.акц. – Франко І. Соціяльна акція, соціяльне питанє і соціялізм. Уваги над пастирським посланієм митроп. А. Шептицького «О квестії соціяльній» / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка X. – С. 1–23.

Ів. Фр., Сл.н. – Франко І. «Славянскія начала» д. Вергуна / Ів. Франко // ЛНВ. – 1901. – Річник IV. – Том XVI. – Книжка XI. – С. 100–103.

Ів. Фр., Укр.тр. – Франко І. Українська трибуна в Росії / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXV. – Книжка VIII. – С. 335–340.

Ів. Фр., Ш.л. – Франко І. Шевченко – Ляхам. Промова на вечерницях у 43 роковини смерти Шевченка у Львові д. 15 марта 1904 / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVI. – Книжка V. – С. 1–11.

Ів. Фр., Ш.т. – Франко І. Щирість тону і щирість переконань / Др. Іван Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка V. – С. 101–112.